

Rosa Jaskulska-Wolkowska

Krakov

PODJELA ČAKAVSKIH PRIDJEVA PREMA SEMANTIČKOM KRITERIJU NA OSNOVI GOVORA OTOKA BRAČA I HVARA

Pridjev određuje svojstvo dotičnog predmeta ili pojave neposredno ili posredno putem relacije prema samom predmetu. Na ovoj osnovi slavenska lingvistika dijeli pridjeve obično u dvije grupe: kvalitativni pridjevi i relativni; kao podvrsta relativnih pridjeva izdvajaju se posesivni pridjevi, koji se ponekad stavljaju u posebnu grupu, što nema razloga jer se posesivnost izražava na relativan način putem relacije prema ličnosti posjednika.

U gramatikama hrvatskoga i srpskog jezika obično se nije poklanjala veća pažnja temeljitoj podjeli pridjeva na osnovi semantičkog kriterija. Doduše Stevanović,¹ govoreći o tvorbi pridjeva u hrvatskom ili srpskom jeziku, podijelio ih je u dvije grupe: 1) prisvojni pridjevi i 2) opisni te srodni pridjevi (ne daje definiciju ni jednih ni drugih), ali je ova podjela suviše općenitog karaktera, neprecizna, tako da se tu mogu postaviti izvjesne primjedbe. S jedne strane se izdvajaju posvojni pridjevi na osnovi kriterija pripadnosti, s druge strane opisni pridjevi, što je pojam veoma širok, koji obuhvaća sve pridjeve, koji na neki način opisuju, karakteriziraju dotičnu stvar, osobu ili pojavu (ovamo se dakle ubrajaju kvalitativni pridjevi kao i relativni bez posesivnih). Rončević² i Belić³ dijele hrvatskosrpske pridjeve na »kvalitativne« i »posesivne u širokom smislu«, ovakva podjela također nije uspjela; točnije rečeno ne toliko podjela, koliko terminologija: za termin »kvalitativni« nemamo primjedbi, ali u »posesivne u širokom smislu« spadaju osim pridjeva, koji stvarno izražavaju pripadanje, također i takvi pridjevi kao *autobusni* (autobusna stanica), *djevojački* (djevojački osmijeh), koje bi bilo najpogodnije nazvati »odnosnima« jer određuju osobe, stvari ili pojave putem njihove relacije prema drugim osobama, stvarima ili pojavama. Ovaj termin se može primijeniti također i prema

čisto »posesivnim« pridjevima, koji se mogu eventualno izdvojiti kao podvrsta »odnosnih«.

Stoga izgleda da je najprihvatljivija podjela pridjeva koju je izvršio S. Babić u članku »Sufiksalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom i srpskom jeziku«.4 Prihvata ovdje podjelu pridjeva koja se primjenjuje u gramatikama ruskog jezika, naravno u toj mjeri u kojoj se to može primijeniti za hrvatski i srpski jezik. Babić dakle dijeli pridjeve u dvije grupe: kvalitativni i relativni što je doslovan prijevod ruskih termina »kačestvennyje« i »otnositelnyje«. Kao podvrste relativnih pridjeva izdvaja posesivne i materijalne pridjeve.

Ova podjela, koja je inače najpreciznija, bit će primijenjena u ovom članku.

Kvalitativni pridjevi

U čakavskom narječju kao i u književnom hrvatskom jeziku kvalitativni pridjevi predstavljaju najbolje zastupljenu grupu pridjeva. U ovu grupu spadaju pridjevi koji označavaju:

1) odlike predmeta neposredno primane od strane čula:

a) prostorne karakteristike predmeta: debeli, dugaški: Iz fumora / Vapora / *Debeli* dim / ishodi (St. P. Glos 25); Sobon su nosile saket / I još koji paket / U saketu / Donju robu / I *debelu* jaketu (St. P. Glos 86); Jedan do drugoga usidreni škoji: *široki* i *uski*, i *mali* i *veli* (P. Lj. Lirika 97).

b) baju predmeta: crni, zeleni:

U smriča nimo mrtvila / U *bilo* koju štajun / Uvijek *zelen* ostaje (St. P. Glos 14); / (...) uvijek gledon u tvoju *siru* bradu (M. F. Masline 12);

c) fizičke karakteristike ljudi, životinja i predmeta: cipirit — slabašan, nježan, krhak; gusti, frišak, žvelat — brz: *Store* grandele / Pronto čekodu meso / I *friške* srdele (St. P. Glos 70); (...) sva pučina vrije / Na pitome vale / Če su vitre stišale / Na *žvelte* vapore (St. P. Glos 96);

2) crte karaktera: drog, dobar, virni, krejanat — pažljiv, atenat — pažljiv, budan:

(...) Ostaje *dobar* ko tić / Postaje ti provi brat (St. P. Glos 14); Poginu je stori dub / *Dobri* i *virni* drug (St. P. Glos 56); Sirotica / *Dobra* ko rosa / Lipotica / *Žvelta* ko osa / Ni znala za postol (St. P. Zemja 40);

3) opću procjenu predmeta, osobe ili pojave: zodnji, desperon — beznadan, novi:

Šuša napala / Do *zodnje* kapje / Vodu ispila / Do *zodnjeg* lista / Zelen izila (St. P. Glos 41); *Novi* posol stori tisko / *Novo* moda svud pritisko (St. P. Glos 3);

Kvalitativni pridjevi osim svojstvene semantike odlikuju se većim brojem gramatičkih crta, koji ih odlikuju od relativnih pridjeva. Čakavski kvalitativni pridjevi odlikuju se slijedećim crtama, koje su nepoznate relativnim pridjevima:

1) imaju dva oblika: određeni i neodređeni / zol — zli, tvrd — tvrdi, sladok — slolki, stor — stori /.

Iz prikupljenog jezičnog gradiva proizlazi da, za razliku od književnog jezika, u dijalektima Brača i Hvara neodređeni pridjevi nemaju svoje promjene i da se javljaju samo u nominativu:

Stini je *viran* osto (St. P. Glos 10).

Međutim određeni oblik ima svoju promjenu:

Poginu je stori dub / *Dobri* i *virni* drug (St. P. Glos 56); Ko bude tuda pasovat / Već neće inkontrovat / *Dobrega virnega* druga (St. P. Glos 57).

Može se zaključiti da se u hrvatskom jeziku uočljiva tendencija češće upotrebe određenog oblika u promjeni pridjeva razvila do kraja u čakavskom narječju; da li je to nova pojava u čakavštini ili starija, neću se ovdje tim problemom baviti zbog toga što bi se to odnosilo na povijest čakavštine, što ne bi bio cilj ovog članka.

2) Mogu se komparirati / debeli — debji, najdebji; dobar — boji, nojboji; mlodi — mlaji, nojmlaji; moli — manji, nojmanji; veli — veći, nojveći:

Vidila zle i *dobre* duhe (St. P. Glos 34);

A jepet su bližnji bili / Jedon prma drugen *boji* (St. P. Glos 3); Stoji stori Bročanin / Ter skrušeno / I pobožno / *Ko nojboji* kršćanin / Dubokin uzdahon / Moli (St. P. Glos 105):

(...) *veli* stroh je držo / Da ne bi mliko / Prolila (St. Glos 27); (...) Jedne su od *vele* facode / Če *veće* su od ormora (St. P. Glos 15); Život mu je malon / A ne *nojveći* dor (St. P. Glos 106);

3) mogu se od njih praviti prilozni sa završetkom -o, -e: daleko — daleko, suho — suho:

U mojem kraju / *Vično* se koju / Stina i gvozd (St. P. Glos 4); Sad se klape deru / Žgaroju / Štonoju / Če *veće* štonoju / *Manje* obadoju / St. P. Zemja 215);

4) kvalitativni pridjevi obično imaju antonime / zli — dobri, moli — veli, mlodi — stori, teški — lastan, laduhan;

5) nekad se od njih mogu praviti novi deminutivni ili hipokoristični pridjevi: dug — dugačak, moli — malahan:

(...) sve onako bili, vunasti, *malahni*, / ko da su procvale grane impjantane (M. F. Masline 33);

6) mogu se od njih tvoriti apstraktne imenice sa sufiksom -ina, -ota, -oća, -ost: dobri — dobrota, škuri — škurina, svitli — svitlost:

O raslinje u *lipoti*, / na ravnicoch i pri bandoh, / u *starini*, u *mekoti*, u *tustoći* i u glodu (M. F. Masline 7); Ispod boltih čmad izajde ... / *iškurine* niz mir sajde (M. F. Masline 168).

Naravno, ne svi kvalitativni pridjevi imaju svaku od gore navedenih crta. Ovo su ipak crte tipične samo za njih, nepoznate relativnim pridjevima.

Određeni i neodređeni oblik čakavskih kvalitativnih pridjeva

Određeni oblik pridjeva nastao je dodavanjem kratkom obliku pridjeva anaforične zamjenice j6, ja, je. U književnom hrvatskom jeziku neodređeni pridjevi u muškom rodu jednine nemaju nastavak, u ženskom rodu imaju nastavak -a, u srednjem -o/-e, u muškom rodu u množini -i, u ženskom -e, u srednjem -a. Određeni oblik ima u jedinini za muški rod nastavak -i u ostalim rodovima jednine i u svim rodovima množine samo je nastavak produžen, što

je rezultat kontrakcije završnog vokala s anaforičnom zamjenicom: dobra-ja > dobra-a. > dobra.

Ako se radi o čakavskom narječju u nominativu, određeni oblik pridjeva izrazito se razlikuje od neodređenog samo u muškom rodu jednine (dobar — dobri, stor — stori) s obzirom da u čakavskom dijalektu nema poslijeakcentiranih duljina, koje diferenciraju određeni oblik za ženski i srednji rod; ovo također i u množini uzrokuje nemogućnost razlikovanja određenog oblika od neodređenog. Kao jedini diferencijalni znak može ovdje poslužiti akcent u slučajevima kad u književnom jeziku određeni i neodređeni oblik imaju različit akcent (hrv. mláda — mládā, čak. mlōdā — mlōdo). Ako se radi o zavisnim padežima, kao što smo već ranije spomenuli, čakavsko narječje izrazito izbjegava upotrebu kratkog oblika u zavisnim padežima.

Dakle, ako se radi o nominativu pridjeva, u većini slučajeva teško je odrediti imamo li posla s određenim ili neodređenim pridjevom. Sudeći po ovim primjerima, gdje je razlika uočljiva, u čakavskom narječju određeni oblik pridjeva u nominativu javlja se znatno češće od neodređenog oblika (u funkciji atributa), međutim u zavisnim padežima ovaj je oblik potisnuo neodređeni. Određeni oblik se upotrebljava kad je određeni predmet bliže poznat (kao što je to u književnom jeziku) kao i onda kad govorimo o njemu prvi put, to znači onda kad se u književnom jeziku obično javlja neodređen oblik:

Ko *berovi* kapiton / Kroz teške oluje provon / Če pomjivo navigo / Stoji Vidova gora (St. P. Glos 96); Zame *debeli* snig / Zabili se je brig (St. P. Glos 107); *Novi* posol *stori tisko* (St. P. Glos 3).

Pridjevi *moli* i *veli* imaju samo određeni oblik.

Ako se radi o sintaktičkoj funkciji, pridjev u određenom obliku vrši funkciju atributa / u ovoj funkciji, kako smo već spomenuli, gotovo sasvim potiskuje neodređen oblik, ako se radi o nominativu, a sasvim je potisnuo ako se radi o zavisnim padežima: A kroz fabrika / I cilo misto / Somo se širi / Pusteg deškorša / Laki sušur (St. P. Zemja 133); Meju dvo strmo raca / Uz *veli debeli* red / ... Tvrdo ko storo škojka / Prilipila se Blaca (St. P. Glos 109); Ko bude tuda pasovat / Već neće inkontrovat / *Dobrega virnega* druga (St. P. Glos 57); Prstano se molit bogu / Jer mu se prčini / Da čuje plač / I viku / *Milega* unučića (St. P. Glos 106).

Neodređen oblik međutim vrši uglavnom ulogu imenskog predikata (inače kao jedini adjektivni oblik):

Piše da je *stor* / *Nemoćan* / Som (St. P. Glos 202); Bi je (...) lastan / Poput tića / *Žvelat* / Ko šajita / ... Ko kapja na listu / *Mlod* (St. P. Glos 44); Grad je *pust* i rive su *prazne*, svak se u kuće zabi (P. Lj. Lirika 107);

međutim rjeđe se javlja u funkciji atributa: A nikad se ni potuži / Niti je savi hoz / Već je šoldo sto / Ko momak *snožan* / I *mlod* (St. Glos 56); Dide / tebe već ni, / a tvoj unuk svako primaliće / vraćo se prid tvoju sliku / *trudan* (M. F. Masline 13).

Kod čakavskih kvalitativnih pridjeva ima veoma mnogo posuđenica iz talijanskog jezika koje imaju manje ili više promijenjen fonetski oblik (atenat — pažljiv, budan; cipirit — slabašan, nježan, krhak; kuntenat — zadovoljan; krejanat — pristojan, pažljiv; pacijenat — strpljiv; stabil — čvrst; stabilan; šperat — okretan; žvelat — brz). Veoma često su ovo adjektivizirani participi tipa pasoni — prošli; indukon — obrazovan, odgojen; desperon — beznadan.

Nikor ostaje tužan / Manje i teže uvridjen / Nikor puno *kuntentan* (St. P. Glos 58); Kojo će misto ko ti / Povuč takovu nit / Probudit take pensire / U dovno *pasono* vrime / U dovno *pasoni* svit (St. P. Glos 65).

Relativni pridjevi

Relativni pridjevi određuju osobu, pojavu ili predmet putem relacije prema drugim predmetima, osobama ili pojavama, s kojima on ostaje u raznim odnosima / mamin sin, litnji don, drveni kanet — (vreteno), kozje mliko. Relativni pridjevi mogu označavati:

1) odnos prema osobi / divojaški smih — djevojčin osmijeh, odnosno osmijeh karakterističan za djevojku);

2) odnos prema životinji (kravji likor — liječnik koji liječi krave);

3) odnos prema predmetu (morski vitar — vjetar od strane mora; gvozdena balina — kugla napravljena od gvožđa);

4) odnos prema apstraktnom pojmu (jubavna pisma — pjesma, koja govori o ljubavi odnosno koja se odnosi na ljubav);

5) odnos prema mjestu / broški judi — ljudi koji stanuju na Braču; bolsko crkiva — crkva koja pripada Bolu odnosno koja se nalazi u Bolu);

6) odnos prema vremenu (svajdonji kruh — kruh, koji jedemo svaki dan);

7) odnos prema broju (dupli grih — grijeh koji se računa kao dvostruki grijeh; dupli uzal — dvostruki uzao, koji je dva puta zavezan).

Veza određene pojave, osobe ili predmeta s ovim predmetom, osobom ili pojavom, putem relacije prema kojoj se određuje, može biti: a) kompaktna / vuneni — koji je od vune, sukneni — koji je od sukna:

Vrime je hlodno / Odma obuc / *Vunene* mudonte / *Suknenu* jaketu (St. P. Glos 82);

b) općenitiji / crkveni — koji pripada crkvi ili se odnosi na crkvu, litnji — koji se odnosi na ljeto odnosno karakteristični za ljeto:

U srid *litnjeg* dona / Sušuro petroda (St. P. Glos 75);

c) sasvim labava:

kravji likor — liječnik, koji liječi krave.

Relativni pridjevi često se mogu zamijeniti drugom, sinonimičnom konstrukcijom, najčešće je ovo zavisni padež imenice (s prijedlogom ili bez) koja karakterizira dotični predmet putem relacije prema sebi (kozje mliko — mliko od koze, kamena kuća — kuća od kamena). Uz to se može primijetiti veoma interesantna pojava: u mnogim slučajevima kad se u takvoj sinonimičnoj konstrukciji u književnom jeziku javlja prijedlog *za* ili genitiv imenice bez prijedloga, u čakavskom narječju javlja se u toj situaciji prijedlog *od* onda kad u odgovarajućoj konstrukciji u talijanskom jeziku odgovara prijedlog *de* (*Gospa od Karmena*, pisma od ljubavi):

Barba Ive, pusta mladost, / Di su *dnevi od ljubavi*, / di je radost od ufonja, di je lipa Pave tvoja? (M. F. Masline 68); Ova je konstrukcija nastala pod izrazitim utjecajem talijanskoga jezika.

Čakavski relativni pridjevi karakteriziraju se slijedećem gramatičkim odlikama: imaju samo oblik i promjenu određenog pridjeva, osim toga ne mogu se komparirati.

Relativni pridjevi mogu se mijenjati u kvalitativne gubeći neposrednu vezu određivanog predmeta s predmetom koji je prikazan u osnovi pridjeva Zlotni Rot, zlotno srce, ditinjski glos):

... on je to: Ivan, moj *zlati sin* (VI. N. Lirika 51); ... *ditinjski gloson* / Konconetu otpivo (St. P. Glos 102).

One imaju onda samo dugi oblik kao i odgovarajući njima, ako se radi o tvorbi, relativni pridjevi.

Posesivni pridjevi

Ovi pridjevi u čakavskom narječju (kao i u književnom jeziku) predstavljaju veoma važnu i živu kategoriju, za razliku od drugih slavenskih jezika, gdje se oni najčešće zamjenjuju genitivom imenice, koja se nalazi u korijenu.

Posesivni pridjevi označavaju veoma široko shvaćenu posesivnost, t. zn.: posesivnost u konkretnom značenju te riječi (bratov libar, kar čovičja):

... *kar čovičja štrapje* / kroz sela i poja (M. F. Masline 86),

2) porijeklo (kravja koža, kozje mliko):

Od *kravje* je *kože* / Oponke / ši (St. P. Glos 200),

3) namjenu (misno vino),

4) raznolike druge odnose prema čovjeku, životinji, biljci, stvari, vremenu, mjestu, itd. (broška crikva, primaličnji don): ... stoji *teatar farski* / i u njemu oldaju / *dobre riči harvaske* (M. F. Masline 88);

... jidriili brivon jutarnjega smiha / na lajkemu lahu *primaličnjeg čuha* (M. F. Masline 38).

Kao što smo već spomenuli zamjena posesivnih pridjeva genitivom imenice u čakavskom narječju i u književnom hrvatskom jeziku veoma je ograničena i praktično uzevši ne odnosi se uopće na prvu vrstu posesivnosti; međutim ako se radi o ostalim vrstama (vidovima) posesivnosti, pridjevi koji to označavaju mogu biti zamijenjeni imenicom u zavisnom padežu s prijedlogom ili bez) često i u genitivu (to smo spomenuli kod relativnih pridjeva, kojima pripadaju posesivni).

U čakavskom narječju kao i u književnom hrvatskom jeziku mogu se uočiti dva vida posesivnosti: aktivna (bratov sin) i pasivna (bratov ubojica). Odnos posesivnosti izražen istim pridjevima nije kod pojedinih pridjeva isti iako je izražen istim jezičkim sredstvima (bratov sin — brat ima sina; bratov ubojica — brat je ubijen). Poljski lingvista R. Grzegorzcykowa⁵ govori u tom slučaju o dvije funkcije posesivnog pridjeva: funkciji podmetnog i predmetnog subjekta; doduše spominje da se tu najčešće radi o pridjevima koji određuju apstraktne pojmove, ali izgleda da se ovo odnosi i na gornji slučaj.

Postoje također i kvalitativni pridjevi, koji izražavaju izvjestan vid posesivnosti, npr. grbav — koji ima grbu; svjetlokos — koji ima svijetlu kosu. R. Grzegorzcykowa⁶ ove pridjeve zove karakterističnima ili posvojnima aktivnim. Kao što je s pravom primijetila kod ovih pridjeva ima mjesto relacija obrnuta prema onoj koja ima mjesto u slučaju ostalih posvojnih pridjeva: designat određivane imenice posjeduje ono što pokazuje osnova pridjeva:

O *grevaste* i *čvoraste*, / suhe žile izdilone, izlomjene i *gropaste*, / krive grane nad putima (M. F. Masline 8).

Uzgređ rečeno ruske gramatike ne svrstavaju ove pridjeve u posvojne nego samo u relativne.⁷

Gradivni pridjevi

Osim posvojnih pridjeva važnu podgrupu relativnih pridjeva predstavljaju gradivni pridjevi, koji govore da je nešto napravljeno ili izgrađeno od onoga što određuje imenica sadržana u pridjevskoj osnovi (gvozdeno oruđe, kamena kuća). Ovi pridjevi upotrebljavaju se u čakavštini često, znatno češće nego zavisni padeži imenice sadržane u osnovi koji bi ih mogli zamijeniti:

Gvozdenim oružen / *Savijenon* škinon / *Trudnim* rukon / *I cilin* tilon / *Ko-po* je jame (St. P. Glos 32).

A čin se povučesh / *U kamene* kuće (...) *Stroh* ko zrno puške / *Brzo* izvan-pije (St. P. Glos 109).

Iz ovoga letimičnog pregleda semantičke podjele pridjeva u čakavskom narječju može se vidjeti da u poređenju s književnim jezikom ima određenih razlika:

1) kvalitativni pridjevi:

a) zbog odsutnosti poslijeakcenatske duljine teško je razlikovati u nominativu određeni od neodređenog oblika,

b) neodređeni oblik ne upotrebljava se u zavisnim padežima,

c) određeni oblik upotrebljava se veoma često, za razliku od književnog jezika čak i onda kad određivan predmet nije poznat,

d) u ovoj vrsti postoji određen broj pozajmljenica iz talijanskog jezika.

2) relativni pridjevi:

a) pod utjecajem talijanskog jezika relativni pridjevi često se zamjenjuju sinonimičnom konstrukcijom genitiva imenice sadržane u pridjevskoj osnovi s prijedlogom *od* (koža od kože — kozja koža, noć od ljubavi — ljubavna noć),

b) što se tiče posesivnih pridjeva koji sačinjavaju podvrstu odnosnih pridjeva — nema izrazitih razlika u poređenju s književnim jezikom. Gradivni pridjevi koji su također podvrsta relativnih veoma često se u čakavštini upotrebljavaju, znatno češće nego zavisni padeži imenice sadržane u pridjevskoj osnovi, što je često pojava u književnom jeziku.

U ovom radu sam se služila gradivom prikupljenim za vrijeme dijalekto-loških ispitivanja na Hvaru i Braču a također i u Poljskoj za vrijeme boravka turističke grupe iz Bola. Od štampanih tekstova služila sam se knjigama čakavske poezije navedenim u bibliografiji.

Literatura

¹ Stjepan Pulišelić: *Glos sa škrop*, Zagreb 1973.

² Stjepan Pulišelić: *Kripno zemja*, Split 1977.

³ Marin Franičević: *Sve masline*, Split 1971.

⁴ *Nova čakavska lirika*, Zagreb 1961.

⁵ M. Stevanović: *Savremeni srpskohrvatski jezik*, I deo, Beograd 1970.

⁶ N. Rončević: *Jezik* 6.

⁷ A. Belić: *Savremeni srpskohrvatski jezik*, II deo: *Nauka o građenju reči*, Beograd 1949.

⁸ S. Babić: *Sufiksalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku*, Rad JAZU, Zagreb 1966.

⁹ R. Grzegorzczkova: Zarys słowotwórstwa polskiego, Słowotwórstwo opisowe, Wyd. III, Warszawa 1979.

¹⁰ Gramatika russkogo jazyka, Pod red. W. Winogradowa, I deo, Moskwa 1960.

BILJEŠKE

¹ M. Stevanović: Savremeni srpskohrvatski jezik, I deo, Beograd 1970, s 540.

² N. Rončević: Jezik 6, s. 42 i 43.

³ A. Belić: Savremeni srpskohrvatski jezik, II deo: Nauka o građenju reči, Beograd 1949.

⁴ S. Babić: Sufiksalna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku, Rad JAZU, Zagreb 1966, s. 80.

⁵ R. Grzegorzczkova: Zarys słowotwórstwa polskiego, Słowotwórstwo opisowe, Wyd. III, Warszawa 1979, s. 67.

⁶ R. Grzegorzczkova: Zarys słowotwórstwa polskiego, Słowotwórstwo opisowe, Wyd. III, Warszawa 1979, s. 68.

⁷ Grammatika russkogo jazyka, pod red. W. Winogradowa, I deo, Moskwa 1960, s. 279.